

De natte neus als rechter

Volgende week begint de herziening van de Deventer moordzaak. Verdachte Ernest Louwes werd onder meer veroordeeld op grond van een hondengeurproef. Psycholoog **Jan Frijters** vindt dat deze omstreden proef uit het strafrecht moet verdwijnen. ‘Het is een vorm van Russische roulette.’

An een hond heb je nog eens wat. Het beest is loyaal, speels en kan helpen bij het opsporen van mijnen en drugs of het herkennen van boevenluchtjes. 's Mans trouwste viervoeter beschikt nu eenmaal over een fenomenaal reukorgaan. Althans, dat wil de mare. “In werkelijkheid is er geen studie bekend die aangeeft wat de ondergrens is van wat een hond kan ruiken en op welke criteria hij bepaalde geuren van andere geuren onderscheidt,” zegt geur- en smaakdeskundige Jan Frijters. “Alleen al om die reden is het onverantwoord een hond te laten meebeslissen over de schuld of onschuld van een verdachte.”

Voor de meesten zal Frijters een onbekende zijn, maar op zijn vakgebied heeft de 56-jarige experimenteel psycholoog zijn sporen verdiend. Aan de Wageningen Universiteit was hij bijzonder hoogleraar in de ‘sensorische en psychologische aspecten van voeding en voedsel’, en hij werkte in de Verenigde Staten voor de voedingsmiddelen- en parfumindustrie. Frijters is een kwikzilverige persoonlijkheid, zo merken we wanneer we hem in een Eindhovens café ontmoeten. De Brabander gesticuleert zó heftig en spreekt zó luid dat het personeel af en toe bezorgd opkijkt.

Sinds enige tijd kan ook de juridische wereld van Frijters ‘genieten’, want hij heeft aangekondigd niet te zullen rusten voordat de zogenaamde geursorteerproef als bewijsmiddel in strafzaken van tafel is.

Een geursorteerproef (of geuridentificatieproef) is een test die moet uitwijzen of de geur op een voorwerp afkomstig van een misdrijf gelijk is aan de lichaamsgeur van een verdachte. De proef vindt ongeveer vijftienhonderd keer per jaar plaats met speciaal getrainde speurhonden van de politie, veelal Mechelse herders. Rechters zien de uitkomst van de proef als voldoende betrouwbaar om te gebruiken naast één of meer andere bewijsmiddelen.

Maar onomstreden is de geuridentificatieproef allerminst. Twee

roemruchte strafzaken zouden weleens het einde van deze methode kunnen betekenen: de Zaanse paskamermoord en de Deventer moordzaak.

In 1984 werd Sandra van Raalten vermoord in een boetiek in Zaandam. Gekneveld met repen gordijn werd ze in de paskamer gevonden. Na twee jaar vergeefs speuren, viel de verdenking op fietsenhandelaar Rob van Zaane, die, zo had de recherche ontdekt, wel van een potje sm-seks hield. Politiehond Tim snuffelde aan een doek die op de plaats delict was gevonden, daarna aan de verdachte, kwispelde dat het een lieve lust was, en de rijwielhouder werd door de Haarlemse rechtbank tot twaalf jaar veroordeeld.

Maar in hoger beroep liet advocaat Piet Doedens geen spaan heel van het bewijsmateriaal en van de geuridentificatieproef – de verdachte werd vrijgesproken. Nu zegt dat op zich niet veel, want juristen van het kaliber-Doedens kunnen recht praten wat krom is. Maar de confrère bleek het ditmaal niet (alleen) op formeel juridische gronden bij het rechte eind te hebben. Begin 2002 werd met behulp van DNA-onderzoek de echte moordenaar gevonden, die al enige tijd was overleden. Vaststond in elk geval dat Tim te vroeg had gekwispeld.

Een andere geruchtmakende zaak waarin de geurproef een (dubieuze) rol speelde, is de Deventer moordzaak, waarover in HP/De Tijd uitvoerig werd bericht. De verdachte, belastingdeskundige Ernest Louwes, werd in 2000 door het gerechtshof in Arnhem veroordeeld tot twaalf jaar gevangenisstraf. Louwes zou een Deventer weduwe met messteken om het leven hebben gebracht. Een geursorteerproef vormde het klapstuk van het recherchewerk. Politiehond Spike rook aan een in een portiek gevonden mes, dat het moordwapen zou zijn, snoof vervolgens Ernests lichaamsgeur op en kwispelde toen zó uitbundig dat er ‘geuovereenkomst’ werd geconstateerd. Louwes ging nat.

Inmiddels is duidelijk geworden – onder meer door DNA-onderzoek – dat het gevonden mes niet het moordwapen *kon* zijn en dat

Jan Frijters: 'Dat ieder mens een onderliggende 'grondgeur' heeft, is nooit aangetoond.'

het hoogst onwaarschijnlijk is dat er een Ernest-odeur aan kleefde. Na een slopende herzieningsprocedure werd Louwes, die de moord altijd heeft ontkend, in juli 2003 op vrije voeten gesteld; de Hoge Raad besliste dat de zaak moest worden overgedaan. Volgende week buigt het gerechtshof in Den Bosch zich over zijn zaak.

Voor Frijters was de Deventer moordzaak aanleiding zich in de materie van de geuridentificatie te verdiepen. "Ik zag een interview met Louwes waarin hij vertwijfeld uitriep: 'Kan iemand mij uitleggen hoe het kan dat een hond mijn geur op een mes rook, terwijl ik dat ding nooit heb aangeraakt?' Welnu, die handschoen heb ik opgepakt." De geur- en smaakdeskundige bestudeerde al

het voorhanden zijnde onderzoek, schreef een dik rapport over de kwestie en treedt tegenwoordig op als getuige-deskundige in strafzaken waarin geurproeven een rol spelen. Op de vraag van Ernest kan hij nu antwoord geven: "Louwes had pech. Het is een vorm van Russische roulette."

Alvorens we de kritiek van Frijters onder de loep nemen, moeten we eerst schetsen hoe zo'n geuridentificatieproef nu precies verloopt. Uitgangspunt is dat justitie beschikt over het voorwerp waarmee een misdrijf is gepleegd (het corpus delicti) en waarvan het vermoeden bestaat dat de geur van de verdachte er- ►

- ▶ aan is blijven hangen. Op de plaats delict wordt dit voorwerp door de recherche veilig gesteld door het met een steriele tang op te pakken en in een speciale plastic zak te bewaren. Ook mag de recherche een geprepareerde doek op het voorwerp leggen die de geursporen overneemt.

Vervolgens kan de vergelijkende geurentest beginnen. Een verdachte krijgt twee roestvrijstalen buizen in handen die hij enkele minuten moet vasthouden – totdat er voldoende lichaamslucht op is achtergebleven. Vijf figuranten (of ‘bijleggers’) en een controlepersoon voeren hetzelfde ritueel uit. Er moet, zo is de achterliggende gedachte, nu eenmaal iets te kiezen zijn – vergelijk het met een line-up van verdachten, ofwel een Oslo-confrontatie zoals die in het jargon heet.

Alle buisjes met lichaamslucht worden in steriele glazen potten gestopt, afgesloten met een deksel en gewaarmerkt met een nummer. Vervolgens worden de veertien geurmonsters op twee identificatiebanken gelegd. Op elke bank dus een rijtje van zeven monsters. Eerst vindt bij elke rij een test met de controlepersoon en een controlevoorwerp plaats. Als die testen naar tevredenheid zijn verlopen – de hond heeft de geur van het controlevoorwerp en de controlepersoon aan elkaar gelinkt en mag met recht een uitstekend snuffelaar worden genoemd – kunnen deze twee buisjes weg en kan de echte proef van start.

Een hondenbegeleider laat zijn viervoeter aan het corpus delicti ruiken en het dier gaat de bank met de overgebleven zes buisjes lichaamslucht besnuffelen. Als de hond bij een buisje opspringt en kwispelt, laat een gecertificeerde helper het beest los en mag die het geurmonster apporteren. De proef wordt herhaald bij de andere rij. Wanneer het buisje van de verdachte tweemaal wordt geapporteerd, klinkt er vermoedelijk een triomfantelijk gejuich op bij de hondenbegeleider en zijn helper. Dan is het bingo.

Van de hele sessie wordt proces-verbaal opgemaakt. Of daarin staat wat er werkelijk is gebeurd, weet niemand. Behalve dan de begeleider, zijn helper – beiden politiemensen – en eventueel Tim of Spike. Alleen zullen die laatste nooit van het tegendeel kunnen getuigen en hebben de eersten daar wellicht geen behoefte aan.

Nu worden niet alleen eisen gesteld aan de wijze waarop de proef wordt verricht, maar ook aan de voorwaarden waaronder die plaatsvindt. Je kunt nu eenmaal niet elk voorwerp onder de neus van Tim of Spike wrijven – hoe goed afgericht deze

Mechelse herders ook zijn. Op zijn minst dient vast te staan dat het voorwerp daadwerkelijk het corpus delicti is (en bijvoorbeeld niet zomaar een rondzwerfend mes) en dat de geur van de dader er nog steeds aan kleeft.

Op beide punten kan het behoorlijk fout gaan, blijkt uit de zaak-Louwes. Ten eerste was het hoogst onzeker of het mes wel het moordwapen was: het kwam niet overeen met de messteken in het lichaam van het slachtoffer en er zaten geen bloedvlekken of andere sporen op. Ten tweede was het mes al dagen aan weer en wind blootgesteld voordat het in een portiek werd gevonden, en had de vinder het voorwerp vastgepakt. De kans dat de geur van de dader geheel of gedeeltelijk was verdwenen, of vermengd was met andere geuren, was aanzienlijk. Onder dergelijke omstandigheden wordt het hoogst onverstandig geacht er nog een geursorteerproef mee uit te voeren. Dat vindt ook rechtspsycholoog prof. P.J. van Koppen, deskundige op dit terrein.

En daar komt nog iets bij. Een zwakke steek in de geuridentificatieproef vormt de groep van figuranten of ‘bijleggers’. Wanneer de lichaamsgeuren van de vijf bijleggers om de een of andere reden alle méér op elkaar lijken dan op de lichaamsgeur van de verdachte, dan zou een hond zich alleen al om die reden kunnen vergissen. Vandaar dat sterk wordt afgeraden een homogene groep bijleggers te gebruiken. Een voorbeeld kan dit verduidelijken.

Stel, de verdachte is een Hindoestaan die graag en veel knoflook eet. De vijf bijleggers zijn Hollanders die van boerenkool met worst houden. Een speurhond snuffelt aan (de geurdoek van) het corpus delicti, wordt langs de zes buisjes met lucht geleid en kwispelt enthousiast bij het buisje met de lichaamsgeur van de verdachte Hindoestaan. Het beest heeft feilloos de enige knoflooketer eruit gehaald!

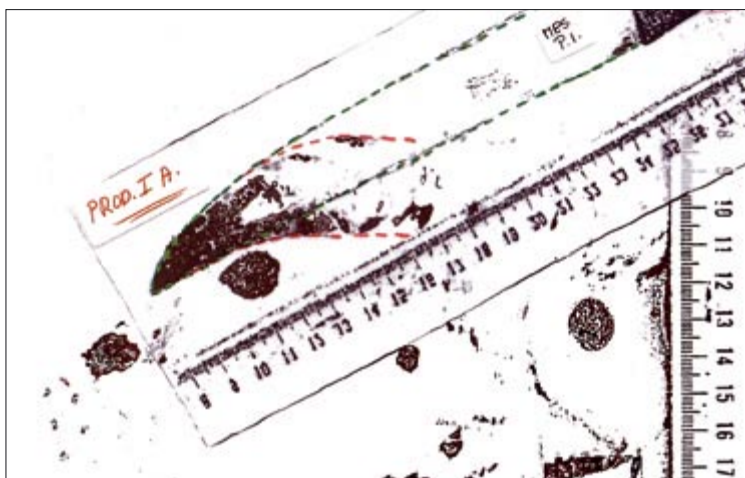
Bij de geurproef die zulke fatale gevolgen voor Louwes had, werd ook een homogene groep bijleggers gebruikt – alle figuranten waren politieagenten. Misschien roken die wel naar hetzelfde stoffige politiebureau, hadden ze dezelfde deurklink vastgepakt of hadden alle vijf hun handen van tevoren met Fa gewassen – en alleen Ernest met een zeepje Zwitsal.

Er kan dus nogal wat misgaan met de geuridentificatieproef. Toch menen zelfs kritische geesten als prof. Van Koppen dat de proef, mits aan alle voorwaarden is voldaan, een valide middel is. Maar daar denkt Frijters anders over. Een (valse) veronderstelling die aan de geurproef ten grondslag ligt, is dat ieder mens een unieke lichaamsgeur heeft en dat speurhonden die kunnen herkennen. “Quatsch,” vindt Frijters. “Iemands voeten ruiken heel anders dan iemands handen, oksels of benen. Dat ieder mens een onderliggende ‘grondgeur’ heeft die bestaat uit bepaalde vetzuren, zoals wel wordt beweerd, is nooit aangetoond.”

Een gegeven dat des te meer wringt gezien het feit dat bij de geurproef de lucht van de *handen* allesbepalend is – terwijl de geur op het corpus delicti een heel andere herkomst kan hebben. Om bij de Deventer moordzaak te blijven: misschien had de dader het (vermeende) moordwapen na de daad in zijn schoen of onderbroek gestopt en was de dominante geur op het mes afkomstig van zijn voeten of genitaliën.

In de praktijk kan het nog doller, weet Frijters. Zo had hij recent te maken met een zaak waarin iemand van een serie ramkraken van geldtransportwagens werd verdacht. Er werd een geurproef ▶

Bloedafdruk van het mes op de blouse van het slachtoffer in de Deventer moordzaak

- ▶ gehouden, met als corpus delicti de doek die was genomen van de zitting van de shovel waarmee de kraak zou zijn gezet. Die werd vergeleken met de handgeur van de verdachte. Terwijl diens zitvlak toch meer voor de hand had gelegen.

Twijfelachtig is het of honden de 'grondgeur' van individuen – voor zover die dus bestaat – kunnen onderscheiden. Amerikaans onderzoek wees uit dat honden de geur van de hand van hun baasje niet konden herkennen aan de geur van de (kromming van de) elleboog. Sterker, de handgeur van de baas werd eerder geassocieerd met de handgeur van een andere persoon. Ergo: kennelijk vertonen dezelfde lichaamsdelen van verschillende personen meer 'geurovereenkomst' dan de verschillende lichaamsdelen van dezelfde persoon.

Daarbij komt nog dat de lichaamsgeur van een verdachte geen statisch gegeven is. "Een persoon kan anders zijn gaan eten en drinken, bepaalde ziekten hebben gekregen of in een andere omgeving zijn gaan werken. Allemaal factoren die zijn lichaamsgeur beïnvloeden." Dat geurproeven weken, maanden, ja soms jaren na het misdrijf worden uitgevoerd, is in dit licht gezien geen geruststellend gegeven.

Een fundamenteel bezwaar tegen de geursorteerproef is dat er niet wordt gemeten, maar geschat. In vonnissen wordt de bezwerende formule gebruikt: "Er is *geurovereenkomst* geconsta-

teerd." Een geur, doceert Frijters, is in feite een subjectieve geë waarwording. In fysische zin moeten we eigenlijk van geurstoffen spreken. Dit zijn complexe mengsels van verschillende moleculen in de lucht. Voor zover het al mogelijk is die te meten, wordt in de fysica gebruik gemaakt van verfijnde instrumenten als gaschromatografen. Even wat nauwkeuriger dan de koude, natte neus van een herdershond.

Een geursorteerproef is dan ook geen identificatiemiddel, maar een selectiemiddel, betoogt Frijters. Omdat de speurhond is geconditioneerd een buisje te apporteren – en daarvoor wordt beloond – zal hij geneigd zijn een keuze te maken uit de hem voorgelegde handmonsters, zelfs al zou er weinig of geen geur aan het corpus delicti zitten. Daarbij zoekt het beest naar het geringste verschil tussen het aangeboden voorwerp en de zes geurmonsters. Maar dit verschil is relatief, want afhankelijk van de bijleggers.

"Stel," verduidelijkt Frijters, "dat het hier niet gaat om het vergelijken van geuren, maar van kleuren. Een proefpersoon zal de kleur van een paarse tulp als méér gelijk aan die van een rode tulp beoordelen dan wanneer die paarse tulp zich bevindt te midden van vijf tulpen met elk een schakering van de kleur geel. Maar wanneer die paarse tulp anderzijds tussen vijf tulpen met een paarse kleurschakering staat, wordt de kans op gelijkenis met de rode tulp een stuk kleiner." Kortom, een verdachte kan geluk of pech hebben

met de relatieve geurverschillen tussen de zes buisjes met lucht.

Een andere onzekere variabele is de kwaliteit van de hond. Evenals het reukvermogen van mensen verschilt, is ook de ene Mechelse herder de andere niet. Over de individuele prestaties van speurhonden zijn echter geen gegevens bekend. Duidelijk is wel dat de speurhond in een groot aantal gevallen niet door de controletesten komt. In dat geval wordt het brave beest weliswaar gediskwalificeerd voor de proef, maar het verdwijnt niet voorgoed in een dierenasiel – de brave hond wordt weer ingezet bij volgende geurproeven.

“Waarmee er nóg een kanslement wordt toegevoegd,” zegt Frijters. “Als je toevallig Spike ontmoet, kun je het als verdachte wel schudden. Of kom je als dader misschien juist goed weg. Want dat is natuurlijk de andere kant van de medaille.”

Ook de rol van de hondenbegeleider mag niet uit het oog worden verloren; die zou het proces weleens kunnen sturen. In het huidige ‘protocol’ is weliswaar voorgeschreven – ten tijde van de Zaanse paskamermoord was dat nog niet het geval – dat de begeleider niet weet welke van de zes buisjes die van de verdachte is. Maar hij weet wel *dat* er een verdachte is, en waarvan die wordt beschuldigd. En aan onderzoek dat niet onder ‘dubbelblind-condities’ plaatsvindt, wordt in de wetenschap doorgaans weinig waarde gehecht. “Want je kunt je voorstellen hoe het er op zo’n politiebureau toe kan gaan,” stelt Frijters. “Een rechercheur zegt

tegen die hondenbegeleider: heb je gehoord wat voor een smeerlap deze verdachte is? Laten we Rex er maar opzetten – die is de laatste tijd goed in vorm.”

Een gokje wagen is een aardig tijdverdrijf. Maar een rechtszaal is geen casino. Hoe vaak zou het voorkomen dat iemand op grond van een hondenproef ten onrechte wordt veroordeeld? Niemand die het weet. Wat we wél weten, is dat simulatieproeven geen hoopgevende uitkomsten geven over de betrouwbaarheid van geuridentificatie. Uit een van die simulaties bleek dat wanneer snuffelhonden een keuze maakten uit zes handmonsters, terwijl het zeker was dat het buisje met de lichaamsgeur van de verdachte er *niet* tussen zat, de dieren in tien procent van de gevallen de verdachte toch konden ‘identificeren’. En in een test waarbij het luchtmonster van de verdachte er *wel* tussen zat, rapporteerde de speurhond in 56,6 procent van de gevallen het verkeerde buisje. Aangezien deze simulaties onder ideale omstandigheden werden uitgevoerd, zal de betrouwbaarheid in de praktijk wel een stuk lager uitvallen.

“Maar ach, wat heeft een verdachte aan percentages,” verzucht Frijters. “Voor hem geldt alleen de uitkomst van zijn proef, en die is binair: hij heeft het corpus delicti aangeraakt of niet.” Wanneer men die conclusie even op zich in laat werken, is dat een huiveringwekkende gedachte. |